

SİCİLL-İ AHVAL KAYITLARINA GÖRE HEREKELİ DEVLET MEMURLARI

Alpaslan DEMİR*

Giriş

Klasik dönemde devlet memurları her daire tarafından alınan çırak (şagird)ların yetiştirilmesi ile istihdam edilmekte idi. Bir anlamda her daire bir okul vazifesi de görmekte idi. Tanzimat ile birlikte ise memurların istihdam sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Çeşitli büroların ihtiyacına yönelik okullar açılmış ve memur olmak isteyen kişiler buralarda yetiştirilmiş ve memur olabilmek için imtihan şartı getirilmiştir. Oluşturulan yeni sistemin bir sonucu olarak memurların çalışma düzenleri ile ilgili de -mesai günleri, maaşları, yükselmeleri- düzenlemeler yapılmıştır.¹ II. Abdulhamid döneminde memurlara yönelik yapılan en önemli icraat ise Sicill-i Ahval Komisyonu kurulması olmuştur. Bu komisyon, istihdam edilen devlet memurlarının bilgilerini toplamaya yönelik idi. Daha sonra Memurin-i Mülkiye Komisyonu adını alacak olan komisyon 1908 yılında Sicill-i Ahval Dairesi adı ile Dahiliye Nezareti teşkilatı içinde yeniden şekillendirilmiştir.² Sicill-i Ahval Komisyonunun kurulması ile birlikte mülki ve idari memurların 1909 yılına kadar bilgileri toplanmıştır. Bu süreç içerisinde 92 bin memurun bilgileri 201 defterde toplanmıştır.³

Bahsi geçen belgelerde memurların özgeçmişleri yanında, memurun ismi, baba adı, baba mesleği, lâkabı, unvanı, şöhreti, doğum yeri ve tarihi, milliyeti, okuduğu okullar, bildiği diller, aldığı dersler, şehâdetnâme alıp almadığı, yaptığı görevler, varsa eserleri ve içeriği, memuriyete giriş tarihi ve kaç yaşında olduğu, maaşlı olarak mı yoksa stajyer olarak mı göreve başladığı, tayin, terfi, azil durumları, maaşındaki artış ve düşüşler, aldığı rütbe, nişan ve madalyalar, varsa hakkında yapılan şikâyetler, yargılanıp yargılanmadığı, aldığı cezalar, mazûl kalıp kalmadığı, kaldı ise mazûliyyet maaşı aldı mı, ne kadar aldı, gibi konular bulunmaktadır.⁴ 1879-1909 yılları arasında görev yapan memurlara ait olan bu bilgilerin incelenen bölgenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının aydınlatılmasına yardımcı olacağı muhakkaktır.

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü TOKAT, alpaslandemir@yahoo.com

1 Yunus Özger, *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgath Devlet Adamları*, IQ Yay., İstanbul 2010, s. 17-22

2 Mehmet Başaran, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Bergama Doğumlu Memurlar (1827-1892)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1, 2013, s. 79.

3 Ahmet Gündüz, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir Doğumlu Memurlar (1879-1909)", *History Studies*, 3/1, 2011, s. 133.

4 Memurun dolduracağı matbu form örneği için bkz. HH.SAİD.MEM. 50/18; HH.SAİD.MEM. 39/8; HH.SAİD.MEM. 47/12

Hereke, 1530 tahririnde 38 hane, 27 mücerred ve 1 imamdan oluşan bir köy hüviyetindedir.⁵ Bu tarihlerde Hereke tamamı Müslümanlardan oluşan yaklaşık 250 nüfuslu bir köydür. Temettuat tahririnin yapıldığı 1845 senesinde ise Hereke, tamamı Müslümanlardan oluşan 175 haneli yani yaklaşık 800-900 kişinin yaşadığı bir köydür. Bu dönemde Fabrika-i Hümayun daha yeni kurulmak üzere olduğundan halkın ekonomisine katkısı yok denecek kadar azdır.⁶ Ama daha sonraki süreçte Hereke'nin liman olma özelliği yanında burada bir fabrika kurulması Hereke'nin kaderini değiştirmiştir. Nitekim, Hereke Fabrika-yı Hümayun, İzmit Çuha Fabrikasının yapımını da üstlenmiş olan Ohannes ve Bogos Dadyan tarafından 1843 yılında mimar Garabet Balyan'ın yaptığı binada 50 pamuklu ve 25 ipekli canfes dokuma tezgahı ile üretime başlamıştır.⁷ Dadyan kardeşler Serasker Ali Rıza Paşa'nın bilgisi ve ortaklığı ile devlet adına yapılan İzmit Çuha Fabrikası'na masraf yapılmış gibi göstererek Hereke'deki fabrikayı kendileri için kurmuşlardır. Sultan Abdulmecid'in dahi bilgisinin olmadığı bu fabrikadan sultan tesadüfen haberdar olmuş ve zaten devletin parası ile yapılmış olan fabrika 1845 yılında hazineye devredilmiştir.⁸ Fabrikanın kurulması ve ilavelerle genişlemesi ile birlikte bir köy olan Hereke'nin kaderi değişmiştir. Fabrika ile bağlantılı olarak Hereke her açıdan gelişme göstermiştir. Bu bağlamda 1847 yılında yolu tesviye edilir, 1892 yılında Hereke'de posta ve telgraf merkezi açılır, Haydarpaşa'dan Hereke'ye uzanan demiryolu hattı hareketlenir.⁹

Fabrikanın Hereke'nin sosyo-ekonomik gelişimine büyük katkı sağladığı muhakkaktır. Bu bağlamda fabrika aynı zamanda Herekeliler için bir iş kapısı da olmuştur. Nitekim sadece memur olarak 13 Herekeli fabrikada görev yapmaktaydı. Herekeli memurların sadece Hereke'de bulunması, başka bölgelerde Herekeli memurların bulunmaması bölgenin sosyo ekonomik yapısı ile ilgili olmalıdır. Köy konumundaki bir yerin eğitim seviyesi ile hayata bakış açıları şehirlilerden farklı olmalıdır. Nitekim memurların büyük bir çoğunluğunun eğitimlerinin sadece mekteb-i ibtidai ile sınırlı olması bu durumla alakalı olmalıdır.

Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Herekeli Devlet Memurları

Sicill-i Ahval kayıtlarına göre H. 1253 (M. 1837/38) ile H. 1304 (M. 1866) tarihleri aralığında doğmuş olan 13 Herekeli memur bulunmaktadır. Bu 13 kişiden 1870 doğumlu Mustafa Efendi hariç tamamının iş hayatı Hereke Fabrika-i Hümayûn'da geçmiştir. Mustafa Efendi ise askerlik mesleği sonrası fabrikada işe başlamıştır. Şerif Ali Efendi ve askerlik mesleği sonrası fabrikada işe başlayan kardeşi Mustafa Efendi'nin babaları Mustafa Ağa helvacı esnafı iken, H. 1301 (M. 1883/84) doğumlu Mustafa Efendi'nin babası Seyyid Ali Ağa ise çiftçidir. Herekeli memurların en eskisi olan H. 1253 (M. 1837/38) doğumlu Mehmed Feysi Efendi'nin babası Hasan Efendi'nin mesleği belirtilmemiştir. Geri kalan 9 memurun babaları fabrika çalışanıdır. Saim Efendi, İsmail Hakkı Efendi ve Ahmed Hayri Efendi çalışma hayatları içerisinde babalarının mesleği olan muallimlik görevine kadar yükseleceklerdir. Herekeli 13 memurun 9'unun babalarının çalıştığı fabrikada işe başlamalarının babaları ile alakası olmalıdır.

Herekeli memurların eğitim seviyelerinin çok yüksek olduğu söylenemez. Memurların en eskisi olan Mehmed Feysi Efendi Hereke köyü sıbyan mektebinde başlangıç ilimlerini

5 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1994, s. 791

6 Yunus Özger, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Hereke'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı", **Basılmamış Bildiri**.

7 Emre Dölen, "Osmanlı Döneminde Kocaeli'ndeki Sanayi Kuruluşları", **Uluslar arası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C. II, Kocaeli 2014, s. 675.

8 Serkan Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nin Bir Sanayi Merkezi Olarak Hereke", **Uluslar arası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C. II, Kocaeli 2014, s. 708; Abdulkadir Buluş, **Osmanlı Tekstil Sanayii Hereke Fabrikası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 113-116.

9 Ali Ata Yiğit, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikasının Eğitim ve Sanat İşlevi", **Uluslar arası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C. II, Kocaeli 2014, s. 729.

tahsil etmiştir. 8 kişi mekteb-i ibtidaide başlangıç ilimleri eğitimi almıştır. Dolayısıyla 13 memurun 9'u ilk mektepte başlangıç ilimlerini tahsil etmiş, kayıtlara göre bunlardan sadece beşinin diploması bulunmaktadır. Mekteb-i ibtidaide alınan derslere örnek olarak Osman Remzi Efendi'nin şahadetnamesi verilebilir. Şahadetnameye göre Osman Remzi'nin aldığı dersler şunlardır: Kuran-ı Kerim, tecvid, ilmihal, sarf-ı osmani ve imla, kıraat-ı terkibe, hesap, coğrafya, tarih ve kısas-ı enbiya, hatt-ı sülüs, hatt-ı rika.¹⁰ Ahmed Hayri Efendi, ilk mektep sonrası Hereke Fabrikası'nda resim ve kumaş dokuma ile imali konusunda da tahsil görerek diploma almıştır. Seyyid Ali Ağa'nın oğlu Mustafa Efendi ise ilk mektep sonrası Hereke Fabrikası kemhanesine dahil olarak kumaş dokuma ve üretimi sanatını tahsil ederek diploma almıştır. Herkeli memurlar arasında eğitim konusunda iki kişi ön plandadır. Bunlardan Mehmed Nedim Efendi, mekteb-i ibtidaide başlangıç ilimlerini görmüş ve akabinde mekteb-i rüşdiyeye devam ile müfredat derslerini tamamlayarak ikinci diplomayı almıştır. En iyi eğitimi hiç şüphesiz Mehmed Emin Efendi almıştır. Mekteb-i ibtidaide başlangıç ilimlerini bitirerek Darüşşafaka Mektebi'ne devam etmiş ve fen ve ilim müfredatını tahsil ederek en yüksek derece ile diplomasını almıştır.

Memurların bildikleri diller aldıkları eğitimin yansıması gibidir. Eğitim seviyeleri yüksek olmadığı için 13 kişinin 11'i sadece Türkçe okuryazar konumdadır. Rüşdiyeye devam etmiş olan Mehmed Nedim Efendi, Türkçe okuryazar olması yanında Arapça, Farsça ve Fransızca'ya aşinadır. Darüşşafaka mezunu Mehmed Emin Efendi ise Türkçe ve Fransızca konuşup okuması yanında Arapça ve Farsça'ya aşinadır.

Memurların işe başlama yaşı konusuna gelinirse; 23 yaşında askerlik mesleğine başlamış olan Mustafa Efendi'yi istisna tutacak olursak fabrikada işe başlama yaşı 13 ile 19 yaş aralığındadır. Vahid Efendi ferrac dairesine, Osman Remzi Efendi ise makinist dairesine 13 yaşında; İsmail Hakkı Efendi makinist dairesine, Şerif Ali Efendi muhasebe bürosuna 14 yaşında; Ali Efendi muhasebe bürosuna 16 yaşında; Saim Efendi boyahaneye 18 yaşında; Mehmed Nedim Efendi muhasebe bürosuna 19 yaşında stajyer olarak girmişlerdir. Stajyer olarak giren bu kişilerden Vahid Efendi 8 ay sonra 1,5 gruş; Osman Remzi Efendi 1 yıl 10 ay sonra 1,5 gruş; İsmail Hakkı Efendi 2 yıl 7 ay sonra 1,5 gruş; Ali Efendi 7,5 ay sonra 2 gruş; Saim Efendi 1 ay sonra 4 gruş yevmiye ile; Mehmed Nedim Efendi 8 ay sonra yevmiye itibari ile 100 gruş; Şerif Ali Efendi 1 ay sonra 45 gruş maaş ile işlerine devam etmişlerdir. Dolayısıyla işe stajyer olarak başlayan 7 kişi 1 ay ile 2 yıl 7 ay arasında değişen zaman aralığında ücretsiz olarak çalışmışlardır. Mehmed Feyzi Efendi fabrikaya 14 yaşında çırak olarak girmiş ama belgede ücret aldığına dair bir ifade bulunmamaktadır. 15 yaşında ise 10 gruş yevmiye ile çözümlü dolabı hizmetine tayin olmuştur. Mustafa Efendi 16 yaşında fabrika kemhanesi işçisi olarak 17 ay çalışmış ve toplam 1200 gruş almıştır. Mehmed Münir Efendi fabrika boyahane işçisi olarak 18 yaşında 1,5 gruş yevmiye ile işe başlamıştır. Mehmed Emin Efendi 19 yaşında 400 gruş maaşla; Mustafa Efendi 23 yaşında başladığı askerlik mesleğinden 25 yaşında ayrılmış ve 37 yaşında 250 gruş maaşla işe başlamıştır. Ahmed Hayri Efendi ise 13 yaşında 1 gruş yevmiye ile fabrikaya girmiştir.

Çalışanları taltif etmek ve motivasyonlarını yükseltmek amacıyla çeşitli madalya, nişan ve rütbelere de verilmiştir. 13 memurdan 7'si madalya, nişan veya rütbe almıştır. Burada ilk zikredilmesi gereken isim hiç şüphesiz fabrikada çalışan en eski Herkeli memur olan Mehmed Feyzi Efendi'dir. Mehmed Feyzi Efendi'ye, 4. Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zî-şanı,¹¹ İftihar Madalyası, 4. Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osman ve Rütbe-i Salis tevcih olunmuştur.

¹⁰ HH.SAİD.MEM. 50/18.

¹¹ Mecidi Nişanı: Sultan Mecid'e nispetle bu adı almış olan nişan 1852 yılında ihdas edilmiştir. Kayd-ı hayat şartıyla iyi hizmet edenlere verilen bu nişanın birinci rütbesi elli, ikinci rütbesi yüz elli, üçüncü rütbesi sekiz yüz, dördüncü rütbesi üç bin ve beşinci rütbesi altı bin tane ile sınırlıdır, bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, İstanbul 1983, s. 428; ayrıca bkz. Ümmühan Uğurlu, **Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Tokatlı Devlet Memurları**, Tokat Valiliği Yayınları, Tokat 2014, s. 67.

İsmail Hakkı Efendi'ye ise Gümüş Sanayi Madalyası ve Mecidi Nişan verilmiştir. Osman Remzi Efendi Gümüş Sanayi Madalyası, Ahmed Hayri Efendi Sanayi Madalyası, Ali Efendi Mecidi Nişan, Mustafa Efendi Rütbe-i Rabia ve Mehmed Emin Efendi Rütbe-i Salis ile taltiflendirilmişlerdir.

Sonuç

Sicill-i Ahval kayıtlarına göre Herekeli 13 memur bulunmaktadır. Bu memurların tamamı Hereke Fabrika-i Hümâyûn çalışanıdır. Başka şehir ve görevlerde Herekeli memurların bulunmaması Hereke'nin sosyo-ekonomik yapısı ile alakalıdır. Bu durum mevcut memurların eğitim durumlarına da yansımıştır. Bir köy konumunda olan Hereke'nin kaderi buraya fabrikanın kurulması ile değişmiştir. Fabrika aynı zamanda Herekeliler için bir iş kapısı da olmuştur. Daha sonraki süreçte Hereke'nin hem nüfus hem de ekonomik olarak bugünkü gelişmişlik konumuna gelmesinde fabrikanın etkisi göz ardı edilemez.

EK**Saim Efendi:**

Saim Efendi, 1865/66 (H. 1282) Hereke doğumlu olup, Hereke Fabrika-i Hümâyûn boya muallimi Feyzi Efendinin oğludur. Hereke Fabrika-i Hümâyûn Mekteb-i İbtidai'sinde mukaddemat-i ulumi (başlangıç ilimleri, ilk tahsil bilgileri) tahsilini gören Saim Efendi Türkçe okuyup yazabilmektedir. 13 Eylül 1883 (11 Zilkade 1300) tarihinde Hereke Fabrika-i Hümâyûn boyahanesine stajyer olarak dâhil olmuştur. Tam bir ay sonra ise günlük 4 gruş yevmiye ile işe devam etmiştir. 14 Ekim 1884 (23 Zilhicce 1301) tarihinde yevmiyesi 6 gruş, 14 Kasım 1886 (16 Safer 1304) tarihinde 8 gruş, 13 Aralık 1888 (9 Rebiülahir 1306) tarihinde ise 10 gruş olmuştur. 17 Ağustos 1895'te (25 Safer 1313) aylık 500 gruş, 6 Mayıs 1899 (25 Zilhicce 1316) tarihinden itibaren ise 650 gruş maaş ile Fabrika-i Hümâyûn boyahanesi muallim muavinliğine tayin edilmiştir. 27 Mart 1913 (14 Mart 1329) tarihinde çukur ambarı memurluğuna nakledilmiştir.¹²

İsmail Hakkı Efendi:

İsmail Hakkı Efendi, 1876/77 (H. 1293) yılında Hereke köyünde doğmuş olup Hereke Fabrika-i Hümâyûn boya muallimi Hacı Feyzullah Efendi'nin oğludur. Hereke Fabrika-i Hümâyûn Mekteb-i İbtidaisi'nde mukaddimat-i ulumi tahsil ederek diploma alan İsmail Hakkı Efendi Türkçe okuyup yazabilmektedir. 14 Aralık 1890 (2 Cemaziyelevvel 1308) tarihinde Hereke Fabrika-i Hümâyûn makinist dairesine stajyer olarak başlamıştır. 15 Temmuz 1893 (1 Muharrem 1311) tarihinde 1,5 gruş yevmiye ile aynı daireye çırak olarak kaydedilmiştir. 13 Ocak 1894 (6 Receb 1311) tarihinde yevmiyesi 2,5 gruşa, 14 Ekim 1894 (13 Rebiülahir 1312) tarihinde 6 gruşa, 13 Ağustos 1897 (15 Rebiülevvel 1315) tarihinde 8 gruşa yükseltilmiştir. İsmail Hakkı Efendi, 14 Aralık 1897 (19 Receb 1315) tarihinde gümüş Sanayi Madalyası ile taltif edilmiştir. 13 Şubat 1899 (2 Şevval 1316) tarihinde ismine kura isabet etmesinden dolayı mahsusat-ı askeriyeye tevkifen yevmiyesi 4,5 gruşa düşürülmüş, 14 Kasım 1899 (10 Receb 1317) tarihinde yevmiyesiyle birlikte fabrika boyahanesine, 12 Ekim 1902 (9 Receb 1320) tarihinde aylık 400 gruş maaşla boyahane muallimi muavinliğine nakl olunmuştur. 24 Ekim 1903 (2 Şaban 1321) tarihinde maaşı 500 gruşa artırılarak boyahane muallimliğine terfi edilmiştir. 18 Aralık 1906 (2 Zilkade 1324) tarihinde maaşı 600 gruşa artırılan İsmail Hakkı Efendi'ye 16 Nisan 1906 (21 Safer 1324) tarihinde iyi çalışmasından dolayı Mecidi Nişanı ihсан edilmiş ve 25 Eylül 1907 (17 Şaban 1325) tarihinde maaşı 700 gruşa artırılmıştır.¹³

Mehmed Nedim Efendi:

Mehmed Nedim Efendi, 1883/84 (H. 1301) yılında Hereke köyünde doğmuş olup Hereke Fabrika-i Hümâyûn korucularından Arnavud Hacı Ali Ağanın¹⁴ oğludur. Hereke Fabrika-i Hümâyûnu İbtidâi Mektebi'nde mukaddimat-i ulumi ve Mekteb-i Rüşdiye'sinde müretteb dersleri (müfredat dersleri) tahsil ederek iki diploma almıştır. Türkçe okuyup yazabilmekte olan Mehmed Nedim Efendi, Arapça, Farsça ve Fransızca'ya ise aşinadır. 8 ay kadar Hereke Fabrika-i Hümâyûn'un muhâsebe kalemine stajyerlik yaptıktan sonra 24 Ocak 1903 (24 Şevval 1320) tarihinde yevmiye itibariyle 100 gruş maaşla işe başlamıştır. 16 Haziran 1903 (20 Rebiülevvel 1321) tarihinde maaşı 120 gruşa, 21 Mart 1904 (4 Muharrem 1322) tarihinde ise 250 gruşa yükseltilmiştir. 14 Mayıs 1905 (9 Rebiülevvel 1323) tarihinde yevmiye olarak aldığı maaş aylığa dönüştürülerek Çuka Fabrikası ve Dokuma Dairesi eşya mukayyidliğine tayin edilmiştir. 1 Eylül 1906 (12 Receb 1324) tarihinde maaşı 300 gruşa yükseltilmiştir.¹⁵

12 DH.SAİDd. 125/247.

13 DH.SAİDd. 125/261.

14 Hacı Ali Ağâ için bkz. HH.SAİD.MEM. 9/14.

15 DH.SAİDd. 143/443.

Osman Remzi Efendi:

Osman Remzi Efendi, 1878 (H. 1295) yılında Hereke'de doğmuş olup Hereke Fabrika-i Hümâyûn masurahâne me'muru Mehmed Ali Efendi'nin oğludur. Hereke Fabrika-i Hümuyunu İbtidâi Mektebi'nde mebâdi-i ulumi (başlangıç ilimleri) tahsil ederek diplomasını almış ve Türkçe okuyup yazabilmektedir. 6 Aralık 1890 (23 Rebiülahir 1308) tarihinde Hereke Fabrika-i Hümâyûn makinist dairesine stajyer suretiyle kabul edilerek 13 Ekim 1892 (21 Rebiülevvel 1310) tarihinde 1,5 gruş yevmiye ile, 14 Kasım 1894 (15 Cemaziyelevvel 1312) tarihinde 2 gruş yevmiye ile ve 14 Aralık 1894 (15 cemaziyelahir 1312) tarihinde yevmiyesi 3 gruşa yükseltilerek birer müddet resimhane ve dolabıcı dairelerinde çalışmıştır. 13 Temmuz 1896 (2 Safer 1314) tarihinde aynı miktar yevmiye ile makinist dairesine nakl olunmuştur. Yevmiyesi, 13 Ağustos 1897 (14 Rebiülevvel 1315) tarihinde 5 gruşa, 14 Aralık 1899 (10 Şaban 1317) tarihinde 6 gruşa, 14 Ekim 1900 (19 Cemaziyelahir 1318) tarihinde 7 gruşa çıkarılmıştır. 19 Mart 1903 (19 Zilhicce 1320) tarihinde gümüş Sanayi Madalyası¹⁶ ihsan edilmiştir. 14 Mayıs 1903 (16 Safer 1321) tarihinde yevmiyesi 9 gruş olmuştur. 14 Ağustos 1903 (20 Cemaziyelevvel 1321) tarihinde asker muamelesi görerek yarım yevmiye ile istihdam edilmiştir. 3 Nisan 1905 (27 Muharrem 1323) tarihinde yevmiyesi maaşa dönüştürülerek 300 gruş maaş ile makinistliği tayin edilmiştir.¹⁷

Mustafa Efendi:

Mustafa Efendi, 1883/84 (H. 1301) yılında Gebze'ye bağlı Hereke köyünde doğmuş olup çiftçilerden Seyyid Ali Ağa'nın oğludur. Bataroğlu torunu namıyla bilinmektedir. Mahalli İbtidâi Mektebi'nde mukaddimat-i ulumi okuyup diplomasını aldıktan sonra Hereke Fabrika-i Hümâyûn kemhanesine dahil olarak kumaş dokuma ve üretimi (nesc ve imali) sanatını tahsil etmiştir. Türkçe okuyup yazabilen Mustafa Efendi, 13 Mayıs 1899 (2 Muharrem 1317) tarihinden itibaren Fabrika-i Hümâyûn kemhane işçiliğine kabul edilerek 14 Ekim 1900 (19 Cemaziyelahir 1318) tarihine kadar 17 ay toplam 1200 gruş ücretle çeşitli kumaşların üretiminde çalışmıştır. 13 Kasım 1900 (20 Receb 1318) tarihinde 100 gruş ücretle Hereke Fabrika-i Hümâyûn muhasebe bürosunda kayıt memuru olarak görevlendirilmiştir. 10 Ekim 1902 (7 Receb 1320) tarihinde aylık 240 gruş maaşla muhasebe bürosunun imalat kâtipliğine tayin edilmiştir. Mustafa Efendi'nin maaşı 1 Ocak 1905 (24 Şevval 1322) tarihinde 310 gruşa artırılmıştır. İyi hizmetleri neticesinde 27 Ağustos 1906 (7 Receb 1324) tarihinde Rütbe-i Rabia verilerek maaşı 18 Aralık 1906 (2 Zilkade 1324) tarihinde 400 gruşa yükseltilmiştir.¹⁸

Mustafa Efendi:

Mustafa Efendi, 1870/71 (H. 1287) yılında Hereke köyünde doğmuş olup esnaftan Herekeli merhum Mustafa Ağa'nın oğludur. Mahalli ibtidai mektebinde mukaddimat-i ulumi tahsil eylemiş ve Türkçe okuyup yazmaktadır. 16 Eylül 1893 (5 Rebiülevvel 1311) tarihinde askerlik mesleğine giriş yapmış, 15 Nisan 1895 (19 Şevval 1312) tarihinde Hassa Ordusu ikinci fırkasına mensup sekizinci alayın ikinci taburu katip muavini baş çavuşlarından iken askerlikten ayrılmış ve 14 Mart 1907 (29 Muharrem 1325) tarihinde 350 gruş maaşla Hereke Fabrika-i Hümâyûn imalat masası katipliğine tayin olmuştur.¹⁹

Ali Efendi:

Ali Efendi, Hereke 1874/75 (H. 1291) senesinde Hereke'de doğmuş olup Fabrika-i Hümâyûn boyacıbaşı Feyzi Efendinin oğludur. Hereke Fabrika-i Hümâyûn Mektebi-i İbtidaisi'nde mukaddimat-i ulumi tahsil ederek diploma almıştır. Türkçe okuyup yazabilen

16 Aldığı madalyanın berati için bkz. HH.SAİD.MEM. 50/18.

17 DH.SAİDd. 144/135; HH.SAİD.MEM. 50/18.

18 DH.SAİDd. 133/143.

19 DH.SAİDd. 148/263; HH.SAİD.MEM. 47/12.

Ali Efendi, 27 Temmuz 1890 (9 Zilhicce 1307) tarihinde Hereke Fabrika-i Hümâyûn muhasebe bürosuna stajyer olarak kabul edilmiştir. 13 Mart 1891 (2 Şaban 1308) tarihinde 2 gruş yevmiye ile muhasebe memuru muavinliğine tayin olmuştur. Aynı sene 13 Mayıs'ta (4 Şevval 1308) yevmiyesi 3 gruşa, 14 Şubat 1892 (15 Receb 1309) tarihinde 5 gruşa, 3 Ağustos 1892 (9 Muharrem 1310) tarihinde 7 gruşa, 13 Nisan 1893 (26 Ramazan 1310) tarihinde dokuz gruşa, 14 Ağustos 1893 (1 Safer 1311) tarihinde 10 gruşa yükseltilmiştir. 23 Nisan 1894 (17 Şevval 1311) tarihinde yevmiyesi 400 gruş maaşa döndürülmüştür. 6 Mayıs 1897 (4 Zilhicce 1314) tarihinde maaşı 500 gruş, 15 Aralık 1897 (20 Receb 1315) tarihinde ise 580 gruş olmuştur. 16 Nisan 1898 (24 Zilkade 1315) tarihinde kendisine Mecidi Nişan-ı Zişan verilmiştir. 6 Mayıs 1899 (25 Zilhicce 1316) tarihinde Ali Efendi'nin maaşı 650 gruş iken 10 Ekim 1901 (26 Cemaziyelahir 1319) tarihinde 700 gruşa yükseltilmiştir.²⁰

Vahid Efendi:

Vahid Efendi, 1877/78 (H. 1294) tarihinde Hereke köyünde doğmuş olup Hereke Fabrika-i Humayunu muallim-i sanisi merhum Tevfik Efendi'nin²¹ oğludur. Mahalli ibtidai mektebi'nde mukaddimat-i ulumi tahsil etmiş olan Vahid Efendi Türkçe okuyup yazabilmektedir. 13 Nisan 1890 (22 Şaban 1307) tarihinde çeşitli kumaşların imalatını tahsil etmek üzere Hereke Fabrika-i Hümâyûnu ferrac dairesine stajyer olarak girmiştir. 14 Aralık 1891 (12 Cemaziyevvel 1309) tarihinde 1,5 gruş yevmiye tahsis olunmuş, 13 Ağustos 1892 (19 Muharrem 1310) tarihinde yevmiyesi 2,5 gruşa, 13 Aralık 1892 (23 Cemaziyevvel 1310) tarihinde 4 gruşa, 14 Ocak 1895 (17 Receb 1312) tarihinde 6 gruşa yükseltilmiştir. 24 Aralık 1895 (7 Receb 1313) tarihinde Fabrika-i Hümâyûn ferrac ustalığına tayin olunarak yevmiyesi 300 gruş maaşa dönüştürülmüştür. 8 Mayıs 1900 (8 Muharrem 1318) tarihinde maaşı 350 gruş, 12 Ekim 1902 (9 Receb 1320) tarihinde ise 400 gruş olmuştur.²²

Ahmed Hayri Efendi:

Ahmed Hayri Efendi, Hereke Fabrika-i Hümâyûn muallim-i evveli müteveffa Musa Efendi'nin oğludur. 1882/83 (H. 1300) tarihinde Hereke kasabasında doğmuştur. Hereke Fabrika-i Hümâyûn İbtidâi Mektebi'nde mukaddimât ulûmi, resim, kumaş dokuma ve imali konularını tahsil ederek diploma almıştır. Türkçe okuyup yazmaktadır. 13 Aralık 1895 (25 Cemaziyelahir 1313) tarihinde 1 gruş yevmiye ile Hereke Fabrika-i Humayunu Resimhanesine girmiştir. 13 Ağustos 1897 (14 Rebiülevvel 1315) tarihinde yevmiyesi 2, 13 Nisan 1898'de (21 Zilkade 1315) 3, 24 Aralık 1899'da (20 Şaban 1317) 4, 14 Kasım 1900'de (21 Receb 1318) 6, 14 Haziran 1903 (18 Rebiülevvel 1321) tarihinde 8, 14 Ağustos 1903'te (20 Cemaziyevvel 1321) 11 gruşa yükseltilmiştir. 24 Ekim 1903 (2 Şaban 1321) tarihinde 400 gruş maaşla Fabrika muallim muavinliğine tayin edilmiştir. 20 Kasım 1903 (29 Şaban 1321) tarihinde sanayi madalyası verilmiştir.²³

Şerif Ali Efendi:

Şerif Ali Efendi, helvacı esnafından Mustafa Ağa'nın oğludur. 1883/84 (H. 1301) tarihinde Hereke karyesinde doğmuştur. Hereke Fabrika-i Hümâyûn ibtidâi mektebinde mebâdi-i ulûmi tahsil etmiş ve Türkçe okuyup yazmaktadır. 13 Nisan 1897 (11 Zilkade 1314) tarihinde stajyer olarak Hereke Fabrika-i Hümuyunu muhasebe bürosuna girmiş tam bir ay sonra (11 Zilhicce 1314) müteferrikadan (küçük harcamalar için ayrılan bütçe) 45 gruş maaşa nail olmuştur. 22 Ağustos 1898 (4 Rebiülahir 1316) tarihinde 15, 21 Nisan 1899 (10 Zilhicce 1316) tarihinde 30, 10 Mayıs 1900 (10 Muharrem 1318) tarihinde 60 gruş, 14

20 DH.SAİDd. 139/275.

21 17 Eylül 1886'da Sanayi Madalyası almıştır, bkz. Abdulkadir Buluş, a.g.t., s. 191.

22 DH.SAİDd. 139/299.

23 DH.SAİDd. 147/17.

Haziran 1903'te (18 Rebiülevvel 1321) 40 gruş, 28 Nisan 1904 (12 Safer 1322) tarihinde 60 gruş zammıyla müteferrika maaşı 250 gruşa yükseltilmiştir. 4 Kasım 1904 (25 Şaban 1322) tarihinde aynı maaşla masurahane katip muavinliğine tayin edilmiştir.²⁴

Mehmed Emin Efendi:

Mehmed Emin Efendi, Hereke Fabrikası imam ve hatibi Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. 14 Ekim 1886 (15 Muharrem 1304) tarihinde Hereke köyünde doğmuştur. Mahalli ibtidai mektebinde mukaddemat-ı ulumi ve Darüşşafaka Mektebi'nde müretteb-i funun ve ulumi tahsil ederek en yüksek (aliyül ala) derecesinden diploma almıştır. Türkçe ve Fransızca konuşup okuduğu, Arapça ve Farsça'ya aşinadır. 30 Eylül 1905 (30 Receb 1323) tarihinde 400 gruş maaşla Hereke Fabrika-i Hümayûnu muhasebe bürosuna devam etmek üzere rüşdiye mektebi muallimliğine tayin olunmuştur. 22 Ağustos 1906 (2 Receb 1324) maaşı 600 gruşa yükseltilek ilaveten memuriyet olarak fabrikanın İstanbul satış mağazası kâtipliğine tayin olmuştur. 29 Nisan 1907 (16 Rebiülevvel 1325) tarihinde Rütbe-i Salise ile taltif edilmiş, 14 Ağustos 1907(5 Receb 1325) tarihinde maaşı 750 gruşa yükseltilmiştir.²⁵

Mehmed Münir Efendi:

Mehmed Münir Efendi, Hereke Fabrikası bahçıvanlarından Yetimoğlu Mehmed Ağa'nın oğludur. 1881/82 (H. 1299) senesinde Hereke köyünde doğmuştur. Mahalli ibtidai mektebinde mukaddimât-ı ulümi tahsil eyleyerek diploma almış, Türkçe okuyup yazmaktadır. 30 Temmuz 1899 (21 Rebiülevvel 1317) tarihinde 1,5 gruş yevmiye ile Hereke Fabrikası Hümayunu boyahanesine işçi olarak girmiştir. 14 Ağustos 1899 (6 Rebiülahir 1317) yevmiyesi 3, 14 Ekim 1900 (19 Cemaziyelahir 1318) 4 gruşa yükselmiştir. 23 Eylül 1903 (1 Receb 1321) tarihinde boyacılık fenninde daha fazla bilgi edinmek üzere Almanya'da Ludwigshafen²⁶ şehrindeki Badişe Anilin²⁷ fabrikasına gönderilmiş ve yaklaşık 7 ay kalarak 11 Nisan 1904 (25 Muharrem 1322) tarihinde geri dönmüştür. 19 Nisan 1904'te (3 Safer 1322) yevmiyesi aylık 300 gruş maaşa dönüştürülerek boyahaneye memur olarak verilmiştir.²⁸

Mehmed Feyzi Efendi:

Mehmed Feyzi Efendi, Hereke Fabrika-i Hümayûn boyahane muallimidir. Semercizade olarak bilinen Hasan Efendi'nin oğludur. 1837/38 (H. 1253) tarihinde Kartal'a bağlı Hereke köyünde doğmuştur. Hereke köyü sıbyan mektebinde mukaddemat-ı ulumi tahsil eylemiştir. 13 Mart 1851 (10 Cemaziyevvel 1267) tarihinde 14 yaşında iken çıraklıkla Hereke Fabrika-i Hümayûnu'na dahil olmuştur. 8 Ocak 1852 (15 Rebiülevvel 1268) tarihinde 10 gruş yevmiye ile çözü dolabı hizmetine tayin olmuştur. 15 Temmuz 1855 (29 Şevval 1271) tarihinde 16 gruşa yükseltilmiş, 12 Mart 1857(16 Receb 1273) tarihinde 300 gruş maaşla fabrikanın boyahane muallimliğine nakledilmiştir. Maaşı 24 Mart 1865 (26 Şevval 1281) tarihinde 400 gruşa, 14 Mart 1866 (26 Şevval 1282) tarihinde 500 gruşa, 13 Mart 1867 (7 Zilkade 1283) tarihinde 416,5 gruşa, 13 Mart 1870 (10 Zilhicce 1286) tarihinde 550 gruşa, 1 Mart 1873 (1 Muharrem 1290) tarihinde 600 gruşa artırılmıştır. 14 Kasım 1876 (26 Şevval 1293) tarihinde fabrikanın işleri tatil edilmesinden dolayı maaşı 300 gruşa indirilmiştir. 13 Mart 1877 (27 Safer 1294) tarihinde 690 gruşa yükseltilmiştir. 14 Kasım 1879 (29 Zilkade 1296) tarihinden 13 Mart 1880 (1 Rebiülahir 1297) tarihin

24 DH.SAİDd. 149/29.

25 DH.SAİDd. 151/37.

26 Ludwigshafen, Almanya'nın Renanya-Palatina eyaletinde yer alan ve Ren Nehri üzerinde bulunan bir şehir olup dünya kimya endüstrisinin en önemli şirketlerinden biri olan BASF'ın en önemli entegre üretim birimleri de buradadır, bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ludwigshafen>.

27 Bir Alman kimya şirketi olan BASFAG dünyanın en büyük kimya şirkettir. BASF adının açılımı Badische Anilin- und Soda-Fabrik'tir (Baden Anilin ve Soda Fabrikası). Bugün bu şirket Frankfurt Hisse Senedi Piyasası'na ve New York Hisse Senedi Piyasası'na kayıtlıdır, bkz. <http://markalartarihi.blogcu.com/basf-in-kurulus-hikayesi-tarihcesi/8140164>.

28 DH.SAİDd. 155/65; HH.SAİD.MEM. 39/8.

kadar fabrikanın tatil bulunmasından dolayı²⁹ 345 gruş yani yarım maaşa ve bir gün sonra “Tensikat-ı Umumi” hasebiyle 552 gruşa indirilmiş 15 Mart 1881 (13 Rebiülahir 1298) tarihinden 12 Mart 1884 (14 cemaziyevvel 1301) tarihine kadar yine fabrikanın tatil olmasından dolayı yarım maaş alınmıştır. 30 Haziran 1887 (8 Şevval 1304) tarihinde maaşı 750 gruşa, 5 Nisan 1892 (7 Ramazan 1309) tarihinde 850 gruşa, 13 Ocak 1896 (27 Receb 1313) tarihinde 1000 gruşa yükselmiştir. 16 Ağustos 1886 (16 Zilkade 1303) tarihinde 4. Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı; 9 Mart 1891 (28 Receb 1308) tarihinde İftihar Madalyası, 12 Mart 1893 (23 Şaban 1310) tarihinde ise 4. Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osman verilmiştir. 7 Ağustos 1897 (8 Rebiülevvel 1315) tarihinde Rütbe-i Salise tevcih olunmuştur.³⁰

29 Hereke Fabrikası 1878 yılında bir yangın felaketine maruz kalmış ve fabrikadaki onarım dolayısıyla üretime verilen ara 1882’de son bulmuştur, bkz. Emre Dölen, a.g.m., s. 677.

30 HH.SAİD.MEM. 21/2.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

DH.SAİDd. 125/247; 125/261; 133/143; 139/275; 139/299; 143/443; 144/135; 147/17; 148/263; 149/29; 151/37; 155/65
HH.SAİD.MEM. 21/2; 39/8; 47/12; 50/18; 9/14.

B- Yayınlanmış Arşiv Kaynağı ve Telif Eserler

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1994.

Başaran, Mehmet, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Bergama Doğumlu Memurlar (1827-1892)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XVIII/1, 2013, s. 77-103.

Buluş, Abdulkadir, **Osmanlı Tekstil Sanayii Hereke Fabrikası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 113-116.

Dölen, Emre, "Osmanlı Döneminde Kocaeli'ndeki Sanayi Kuruluşları", **Uluslar arası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C. II, Kocaeli 2014, s. 665-687.

Gündüz, Ahmet, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kırşehir Doğumlu Memurlar (1879-1909)", **History Studies**, 3/1, 2011, s. 131-154.

<http://markalartarihi.blogcu.com/basf-in-kurulus-hikayesi-tarihcesi/8140164>.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Ludwigshafen>.

Özger, Yunus, **Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgath Devlet Adamları**, IQ Yay., İstanbul 2010.

Özger, Yunus, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Hereke'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı", **Basılmamış Bildiri**.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, İstanbul 1983.

Uğurlu, Ümmühan, **Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Tokath Devlet Memurları**, Tokat Valiliği Yayınları, Tokat 2014.

Yazıcı, Serkan, "Osmanlı Devleti'nin Bir Sanayi Merkezi Olarak Hereke", **Uluslar arası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C. II, Kocaeli 2014, s. 707-725.

Yiğit, Ali Ata, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hereke Halı ve İpekli Dokuma Fabrikasının Eğitim ve Sanat İşlevi", **Uluslar arası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, C. II, Kocaeli 2014, s. 727-737.